

*Кравченко Наталія Григорівна
кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри загальнотеоретичного
правознавства і публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Окремі аспекти застосування принципів права у публічно-правових спорах: пріоритет публічного інтересу

Certain aspects of application of the principles of law in public law disputes: priority of public interest

Назва тез просить поставити знак запитання, перетворивши її в питання, яке спонукає шукати відповіді. До яких загальних і галузевих принципів звертаються суди при вирішенні спорів публічного характеру? Чи стикаються суди при цьому з конкуренцією принципів права: загальних і спеціальних; чи є пріоритети в застосуванні окремих галузевих принципів? Чи завжди суд при розгляді публічно-правових спорів віддає перевагу захисту публічного інтересу? Очевидно, що пошук відповіді на ці запитання є непростим, хоча б тому, що необхідно, зокрема, зіставити інтереси публічний і приватний. І чи не завжди в таких спорах у підсумку приватний інтерес набуває характеру публічного і навпаки.

Розмірковуючи про місію права, М. Козюбра зазначає, що право, зокрема, є засобом цивілізованого вирішення конфліктів у суспільстві на засадах дотримання справедливої рівноваги між свободою одних і свободою інших, поєднання приватних і публічних інтересів¹.

За критерієм характеру домінуючого інтересу виокремлюють публічне право, яке захищає загальні, державницькі, суспільні інтереси, загальносуспільні блага, важливі не для окремої людини, а для громади, суспільства, країни загалом². Спеціальні принципи права підкреслюють особливості правового регулювання в окремих сферах суспільного життя і поширюються у межах певних галузей та інститутів права³. Галузеві принципи, до прикладу, фінансового права та його інститутів (бюджетного, податкового, валютного), конкретизують загальні принципи у їх пристосуванні до суспільних відносин, які є предметом правового регулювання цієї галузі.

Звертаючись до податкового права, М. Кучерявенко вважає, що воно, як і загальногалузеві принципи, включає спеціальні (галузеві) принципи-норми (прямо закріплені в податковому законі) та принципи, які впливають із норм, що регулюють сплату

¹Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 147.

²Дараганова Н. В. Головні критерії розмежування права на приватне і публічне. Аналітично-порівняльне правознавство. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/APP-1_2022.pdf

³Богачова Л. Л. Принципи європейського і національного права (порівняльно-правовий аналіз критеріїв класифікації). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7549/1/Bogacheva_47.pdf

конкретного податку⁴. Принципи податкового законодавства стали предметом уваги науковців відразу ж після їх закріплення (перелік не є вичерпним) у Податковому кодексі України (далі – ПК України)⁵. Автори підручника «Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів» виділяють загальноправові та спеціальні принципи публічної фінансової діяльності, серед яких – принцип пріоритету публічних інтересів над приватними. На їхню думку, саме публічний інтерес проводить межу між публічними та приватними фінансами⁶.

Автори наукового коментаря ст. 4 ПК України, звертаючись до загальної системи принципів оподаткування, сформульованої А. Смітом і розвиненої його послідовниками, бачать її відображення в особливостях і тенденціях сучасної податкової системи, серед яких на першому місці «стабільність і передбачуваність – припускає незмінність основних податкових платежів і правил стягнення податку протягом тривалого часу, а також логічність із економічної й правової сторони змін податкового законодавства»⁷. За доктринальною думкою питання принципу стабільності в правовому регулюванні податкової системи перебувають у площині застосування засадничих положень принципу верховенства права, закріплених у Конституції України, які законодавець реалізував у визначенні в ПК України галузевих принципів податкового законодавства⁸.

Вважаємо, що і системність застосування принципів права теж має свою проблематику і потребує відповідного осмислення. Дослідники внутрішнього змісту того чи іншого принципу підкріплюють аналіз його застосування судовою практикою. Останнім часом все частіше судовий розгляд податкових спорів звертається до застосування при їх вирішенні норм-принципів. Так, предметом для дискусії та поглибленого дослідження як для науковців, так і практиків, на наше переконання, є постанова Верховного Суду від 19 квітня 2022 р. у податковій справі № 816/687/16, в якій знайдемо аргументи системного використання галузевих принципів податкового права у поєднанні із загальнотеоретичними принципами правової визначеності, пропорційності⁹. Звернемо увагу ще й на судове тлумачення змісту поняття публічного інтересу, адже Верховний Суд, врахувавши реалії сьогодення та фактичні обставини справи, конкретизував мету такого інтересу у спірних правовідносинах – національна безпека в умовах реальної загрози військової агресії (на час спірних правовідносин), а надалі і фактичного воєнного вторгнення (на час ухвалення рішення). Верховний Суд виснував, що встановлення податків за користування природними ресурсами (спір щодо підвищення ставки рентної плати за користування надрами) має пряму суспільну направленість

⁴ Кучерявенко М. П. Податкове право України: підручник. Харків: Право, 2012. С. 139.

⁵ Кравченко Н. Г. Принципи податкового законодавства за Податковим кодексом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2011. Т. 116. С. 87–90; Лобач О. М. Принципи права: особливості в податковому праві. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 39–49.

⁶ Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. С. 23, 53–54.

⁷ Податковий кодекс України: постатейний коментар: у 2 ч. Ч. 1 / В. В. Білоус., Л. К. Воронова, О. О. Головашевич та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2011. С. 18.

⁸ Баїк О. І. Про системність принципів в податковому праві України. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Збірник наукових праць. Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 12–19.

⁹ Постанова Верховного Суду від 19 квітня 2022 р. у справі № 816/687/16 (адміністративне провадження № К/9901/33796/20). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palata_19_04_01_2022_816_687_16

і пряме вираження суспільного інтересу. Варто додати, чи не містить таке рішення не лише прояв захисту публічного інтересу (народу як власника надр), а й захист інтересу приватного – платника рентної плати (інвестора) та його бізнесу, бо податок, зокрема, є фінансовим ресурсом для захисту української землі від загарбників.

Аналізуючи практику встановлення та скасування податкових пільг в умовах воєнного стану на предмет відповідності принципу стабільності податкового законодавства, Д. Гетманцев і О. Коваль вважають, що війна змусила змінити усталені підходи до принципу стабільності. Зокрема, нового наповнення набули нововведені податкові пільги, які не тільки підтримали важливі для захисту країни галузі, а й стали стимулом для бізнесу продовжувати роботу задля підтримання економіки податками¹⁰.

Функціональне дослідження принципів права Європейського Союзу (далі – ЄС) у практиці Суду ЄС дало підстави О. Юхимюк зробити висновок щодо важливої ролі принципів права в судовій практиці, зокрема: в заповненні прогалін в праві ЄС; інтеграції в правову систему ЄС правових систем країн – членів ЄС, а також країн, що прагнуть до членства у ньому. Принципи виступають інструментом тлумачення та застосування установчих договорів ЄС та утвердження і захисту прав особи¹¹. У цьому контексті цінним є визнання представниками судової спільноти необхідності переосмислення підходів у розгляді судових спорів крізь призму принципів права, коли суддя має визначитись, який принцип є вирішальним в ухваленні рішення щодо конкретного спору та як його справедливо й розумно застосувати. І на шляху євроінтеграції України дійсно «інтеграція правової сфери, сфери правосуддя – це більше не про зміну законодавства, а про зміну мислення. Видається, що пізнати спосіб мислення європейців означає пізнати принципи та доктрини, на яких ґрунтується вирішення правових конфліктів у будь-якій сфері судочинства, й імплементувати таке мислення в право України»¹². Залишається сподіватись, що таке бачення отримає широку підтримку у більшості представників не тільки судової влади, а й інших гілок.

Платникам податку також потрібно визначитись: а чи є ймовірне порушення законодавцем принципу податкового законодавства підставою для несплати визначеного законом податку, чи може він відмовитись від виконання свого конституційного обов'язку? Адже ст. 67 Конституції України зобов'язує кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

На нашу думку, важливим напрямом подальшого дослідження є визначення місця галузевих принципів публічного права в архітектоніці елементів принципу верховенства права та мірила їх дотримання в правотворенні та правозастосуванні. Як для науковців, так і для практиків стає очевидним, що суть принципів не є усталеною, принципи потребують свого конкретного осмислення за фактичних правовідносин і розумного адаптування до реалій сьогодення.

¹⁰ Гетманцев Д., Коваль О., До питання про дотримання принципу стабільності податкового законодавства під час встановлення та скасування податкових пільг в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 342–350. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/533fe27e-2bf8-486a-8b48-7dfalbda5b44/content>

¹¹ Юхимюк О. Функції принципів права Європейського Союзу в практиці Суду Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 66–70. URL: <http://chasopys.hl.vnu.volyn.ua/index.php/chasopys/article/view/13/12>

¹² Крат В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу. URL: <https://www.deadlawyers.org/de-take-napysano/>